

M. TERESA CABRÉ I CASTELLVÍ

L'ANÀLISI DEL DISCURS, ENTRE LA CONFUSIÓ I LA POLEMICA *

1. SAUSSURE: MOTOR I OBSTACLE EN ANÀLISI DEL DISCURS

F. de Saussure ha estat considerat, com és ben sabut, el punt de partença d'una bona part dels principis teòrics de la lingüística moderna europea. També en el cas de l'anàlisi del discurs (AD) podem considerar-lo com un antecedent clar d'alguns dels seus postulats teòrics i, alhora, com un obstacle per al desenvolupament, dintre de la lingüística, d'aquest terreny d'estudi. És un motor clar de l'AD, perquè la distinció teòrica *langue* / - / *parole* permet diferenciar dos terrenys globals de joc al si de l'estudi de la llengua; és un obstacle per al seu desenrotllament, perquè privilegia l'estudi de la intralingüística i fa que s'exclouï de la lingüística tot allò que no sigui referit a lleis internes de la més pura abstracció.

La distinció de Saussure entre *langue* i *parole* separa dos aspectes fonamentals de la llengua: el sistema i l'ús, i, de retop, tot allò que és social, psicològic i abstracte de tot allò que és individual (però també necessàriament social), físic (però també psicològic), i concret (però no separat de l'abstracció). La lingüística que promou Saussure no surt del terreny de la *langue* i, així, considera el seu subjecte ideològicament neutre i estrictament psicològic i, per tant, transparent a ell mateix.

La lingüística estructural europea postsaussuriana davant d'un esquema complex com:

* Article aparegut al núm. 3 i darrer de la revista *Llengües en contacte* el desembre de 1984. Vegeu el *Butlletí Bibliogràfic*, [98].

algú parla *d'alguna cosa, en algun lloc, per a alguna cosa i d'alguna manera*

només s'ocuparà del «parlar» en relació amb el sistema lingüístic que el fa possible i deixarà al marge el fet que l'acte de parlar és efectivament un *acte* comunicatiu i, doncs, social, a través del qual uns individus, que no poden desfer-se de les seves peculiaritats, s'intercanvien informacions, però també es donen ordres, es fan preguntes, es fan trapes, s'amaguen elements, es pressionen, etc., de manera intencionada o innocent, efectiva o ineficax, però, a fi de comptes, realitzada.

L'obsessió de la lingüística per la regularitat de la *langue* i el seu desig de bandejar-ne tot allò que no sigui generalitzable fa arribar de manera gairebé natural a privilegiar unes parcelles d'estudi sobre unes altres. I així, mentre que la sintaxi i la fonologia (i de retruc la morfologia lligada a la sintaxi) són matèries preferents d'estudi, el lèxic, font de conflictes i sac de peculiaritats, és exclòs de l'esforç sistematitzador que, d'altra banda, diguem-ho clar, no permet arribar a resultats tan espectacularment formalitzables i «reglables» com la sintaxi i la fonologia.¹

El paper que ha jugat la semàntica en tot aquest embull és oscil·lant i poc definit; s'ha mogut de la *langue* a la *parole* i ha estat utilitzada per uns i altres en benefici propi. Sembla, però, que darrerament, fins i tot dintre de quadres teòrics tendents a la formalització, s'hagi explicat la necessitat d'incloure elements de la *parole* per poder-se explicar la interpretació semàntica de les frases i del discurs. Ara bé, se li ha inventat una matèria. Aquesta lleu concessió ha desvetllat, per coherència, la necessitat d'establir una diferenciació dins de la interpretació: les frases poden ser interpretades semànticament i també, per completar el procés d'interpretació, pragmàticament. De la interpretació semàntica, en pot donar compte la gramàtica, dins del model de competència lingüística, i per tant, pot ser explicada per regles determinades (i.e. regles d'inferència). De la interpretació que necessita del coneixement extralingüístic, n'haurà de donar raó una altra matèria que no forma

1. Alguns transformacionalistes estudiosos del lèxic han partit de la noció de regularitat lèxica i així han intentat determinar els límits de la predicció en la formació de paraules. Podeu consultar sobre el tema Gruber (1965 i 1967), Fillmore (1971), Chomsky (1965 i 1972), Halle (1973), Jackendoff (1975), Botlha (1968), Aronoff (1976), Lieber (1980), Selkirk (1982) i Williams (1981).

part dels components de la gramàtica: la pragmàtica. Com diuen Smith i Wilson ([1979] 1983, p. 139):

La distinció entre competència y actuación (...) entraría como un caso especial, la distinció entre el significado de una oración y la interpretación de un enunciado. El significado de la oración, del que se ocupa el componente semántico de la gramática de competencia, es sólo uno de los muchos factores que inciden en la interpretación de los enunciados en el contexto. Entre los restantes se cuentan las creencias del hablante y del oyente, el carácter de la ocasión y los principios subyacentes a los intercambios conversacionales... El significado literal está dentro de la gramática, mientras que otros aspectos de la interpretación del enunciado no lo están.

Així doncs, seguint aquesta proposta, un model elemental de comunicació verbal hauria d'incloure: una gramàtica (conjunt de coneixements lingüístics), una enciclopèdia (conjunt de coneixements no lingüístics) i una lògica (conjunt de regles d'inferència). Les regles d'inferència d'aquesta lògica donaran raó, d'una banda, del significat de les oracions (regles [d'inferència] semàntiques) i, d'altra, dels coneixements no lingüístics dels usuaris (regles [d'inferència] pragmàtiques).

És evident que la interpretació semàntica de (1)

- (1) Ben segur que en Joan té més possibilitats d'entrar
en aquesta empresa que no pas en Josep

a través de regles semàntiques inferirà proposicions com les de (2)

- (2) a. Algú té més possibilitats que algú altre
b. Algú entrarà en algun lloc
c. Algú té possibilitats d'entrar en un lloc de treball
d. Etc.

Però només coneixent extralingüísticament (3)

- (3) a. Es tracta d'una empresa relacionada amb el món dels automòbils
b. Només hi ha un sol lloc de treball
c. En Josep és joier

- d. En Joan és mecànic de cotxes
- e. En aquesta empresa demanen un persona que sàpiga arreglar motors de cotxe i hi tingui experiència

podrem donar compte de la interpretació completa de (1).

2. EL TERME DISCURS

El mot «discurs» ha estat emprat en molt diversos sentits. Guespin (1971)² diu literalment:

Le mot énoncé et celui du discours visent à s'organiser suivant une opposition. L'énoncé, c'est la suite de phrases émises entre deux blancs sémantiques; le discours, c'est l'énoncé considéré du point de vue du mécanisme discursif que le conditionne. Ainsi un regard jeté sur un texte du point de vue de sa structuration «en langue» en fait un énoncé, une étude linguistique des conditions de production de ce texte en fera un discours.

A partir d'aquest text podem fer diverses constatacions:

- (a) Discurs i enunciat són termes relacionats.
- (b) Discurs i enunciat són semànticament cohipònims.³
- (c) La noció d'enunciat ens porta a l'estaticitat; la de discurs, a la dinamicitat.
- (d) L'enunciat és estrictament el text lingüístic, el discurs és el mateix text lligat al seu context.
- (e) Discurs i enunciat són dues cares diferents del mateix objecte.
- (f) Discurs no és sinònim d'extralingüístic.

El discurs, doncs, és entès com un *procés* lligat a les *condicions de producció*. Les condicions de producció d'un text no són simplement el context del text, sinó els elements circumstancials que «condicionen»

2. Guespin (1971), «Problématique des travaux sur le discours politique», *Langages*, 23, París, Larousse.

3. Empro el terme «cohipònim» en el sentit de Lyons (1968).

el discurs, les circumstàncies que fan que el discurs sigui com és, circumstàncies fins a cert punt recuperables per l'anàlisi lingüística (la qual cosa no vol dir que amb l'anàlisi lingüística n'hi hagi prou per donar-ne raó).

Les condicions de producció d'un text conformen així la seva significació. Per això, Slatka (1971), davant la necessitat de donar compte d'aquest fet, es veu obligat a postular una doble competència del parlant, un doble nivell de competència: la competència específica (sistema interioritzat de regles lingüístiques que garanteixen la producció i comprensió de les oracions) i la competència ideològica (conjunt interioritzat d'elements que fan possible la totalitat de les accions i significacions noves).

La reducció del discurs a la llengua només donarà raó de la competència lingüística general i no podrà descriure mai ni la utilització específica de regles lingüístiques per part del subjecte ni la significació específica de l'enunciat en funció de les condicions de producció. Aquestes consideracions mostren la necessitat d'introduir altres elements en l'anàlisi de l'enunciat, d'introduir la problemàtica de l'articulació de les pràctiques discursives sobre les pràctiques no discursives dintre d'un grup social, si el que pretenem és la interpretació completa d'un enunciat.

Seguint Pêcheux, els fenòmens lingüístics de dimensió superior a la frase poden ser concebuts com un procés, procés que no és estrictament lingüístic i que no es pot definir si no és referint-lo als mecanismes que són allò que s'ha anomenat les condicions de producció.⁴

En dos mots, el discurs és un procés que inclou elements lingüístics i extralingüístics i, a més, relacions específiques entre allò que és lingüístic i allò que és extralingüístic.

La necessitat de traspasar el nivell de la lingüística per descriure

4. El mot i el sintagma també poden ser considerats com a unitats que reflecteixen la situació contextual en què són emprades. Per això, Rey (1977) presenta la lexicologia de la manera següent: «Science-carrefour des disciplines anthropologiques et domaine essentiel de l'activité pragmatique sur le langage, la lexicologie est dominée méthodologiquement par la linguistique; sa méthodologie devra aussi l'englober. Épistémologiquement, un seul projet scientifique convient à cette opération, et c'est la sémiotique. Si l'on accepte les présupposés et les hypothèses mis en oeuvre ici, cette remarque devrait articuler la définition d'une science encore à naître». A. Rey (1977), *Le lexique: images et modèles*, París, A. Colin.

el discurs ha estat plantejada, entre d'altres, per M. Foucault (1969), en considerar el discurs com a *pràctica*, entesa en el sentit de conjunt de regles que envolten i «asubjectitzen» el subjecte des del moment que hi pren part. Foucault postula la necessitat d'enfrontar-se amb un cert positivisme dominant en lingüística i de plantejar les insuficiències d'una anàlisi intralingüística a partir de la qual es vol entendre el discurs i els seus processos d'inserció en un grup social.

Discursiu i lingüístic poden estar en intersecció semàntica, poden ser fins a cert punt cohipònims, però mai no seran sinònims. I potser ja està bé que sigui així. La lingüística donarà raó de les lleis generalitzables i dels mecanismes gramaticals que conformaran una teoria; l'AD haurà de donar compte de les relacions entre la lingüística i el context, relacions canviants i dinàmiques que es produeixen en allò que s'ha anomenat l'interdiscurs.⁵ Un interdiscurs és un procés de remodelatge continuat i imparabile que segueix qualsevol formació discursiva que va incorporant, redefinint i reconfigurant els elements produïts a l'exterior a partir dels seus propis elements i pautes.

3. DINS DE LA LINGÜÍSTICA S'HA ELABORAT UNA TEORIA DEL DISCURS

L'any 1968 se celebrà a París el 1er. col·loqui de lexicologia política. J. Dubois, conegut per la seva posició d'estructuralista,⁶ hi pre-

5. En termes de J. J. Courtine i J. M. Marandín (1981): «L'interdiscours consiste en un processus de reconfiguration incessante dans lequel une FD est conduite, en fonction des positions idéologiques que cette FD représente dans une conjoncture déterminée, à incorporer des éléments préconstruits produits à l'extérieur d'elle même, à susciter également le rappel de ses propres éléments, à en organiser la répétition, mais aussi à en provoquer éventuellement l'effacement, l'oubli ou même la dénégation». En altres paraules, l'interdiscurs és el lloc en què es constitueixen, per part del subjecte parlant que produeix una seqüència discursiva dominada per una formació discursiva determinada, els objectes que aquest subjecte fa seus, com també les articulacions entre aquests objectes, a partir dels quals el subjecte dona coherència al seu propòsit dins d'allò anomenat intradiscurs de la seqüència que emet (vegeu la referència a la n. 38).

6. Vegeu per exemple J. Dubois, *Grammaire structurale du français*, París, Larousse. Vegeu també *Le vocabulaire politique et social en France, de 1869 à 1872*, París, Larousse, sense data.

sentà una comunicació titulada «Lexicologie et analyse d'énoncé», en la qual fa una proposta metodològica per a l'anàlisi discursiva de textos: les teories de Harris.⁷ Harris considera discurs tot enunciat més llarg que la frase. Des d'aquesta perspectiva l'anàlisi del discurs s'orienta a determinar l'estructura d'un text o seqüència de frases a partir de criteris distribuicionals i de transformacions per arribar a constituir un corpus d'enunciats «equivalents» (no sinònims necessàriament) a partir dels quals començar a analitzar.⁸ El model de Harris i la seva concepció de discurs com a unitat més llarga que l'oració és explotada a Nord-amèrica durant els anys 50 i 60.⁹

Podem observar que la noció de discurs presentada al punt 2 toca tangencialment la definició de Harris. Segons Guespin el discurs és l'enunciat (això sí, més llarg que la frase) estudiat a partir de les seves condicions de producció. El mètode harrisianà només permet constituir un corpus d'enunciats equivalents distribuicionalment a partir del qual l'analista extreu una sèrie de mots-pivot que constituïran la base de les proposicions que considera representatives.¹⁰ Els analistes del discurs francesos manllevan la metodologia de Harris, però canvien el contingut del terme discurs.

La teoria de l'enunciació també fa possible d'avançar en anàlisi de discurs. Per a Benveniste, en parlar de discurs introduïm necessàriament

7. J. Dubois (1969), «Lexicologie et analyse d'énoncé», *Formation et aspects du vocabulaire politique français (XVIIème-XXième siècles)*, *Cahiers de lexicologie*, núm. 15, 1969-II, París, Larousse.

8. Vegeu Harris, 2 (1952), «Discourse analysis», *Langage*, 28 (Baltimore).

9. Vegeu Pike (1964) i Gleason (1968).

10. Per a una aplicació de les teories de Harris a l'anàlisi del discurs polític, vegeu D. Maldidier (1971), *Analyse linguistique du vocabulaire politique de la guerre d'Algérie d'après six quotidiens parisiens*, thèse de 3è cycle, Nanterre (1971), «Le discours politique de la guerre d'Algérie», *Langages*, 23 (1971), «Lecture des discours de De Gaulle par six quotidiens parisiens: 13 mai 1958», *Langue française*, 9. Vegeu també Provost-Chauveau (1969), «Approche du discours politique, "socialisme" et "socialiste" chez Jaurès», *Langages*, 13. J. B. Marcellesi (1971), *Le Congrès de Tours*, París, Le Pavillon. G. Chauveau (1978), «Analyse linguistique du discours jauresien», *Langages*, 52. R. Robin i D. Maldidier (1974), «Polémique, idéologique et affrontement discursif en 1776: les grands édits de Turgot et les remontrances du Parlement de Paris», *Langage et idéologies*, París, Éditions Ouvrières.

el subjecte en la seva pròpia producció lingüística, la qual cosa diferencia la unitat discurs de les altres unitats lingüístiques:

Les conditions d'emploi des formes ne sont pas, à notre avis, identiques aux conditions d'emploi de la langue. Ce sont en réalité des mondes différents. (...) L'emploi des formes, partie nécessaire de toute description, a donné lieu à un grand nombre de modèles, aussi variés que les types linguistiques dont ils procèdent. (...) L'énonciation est cette mise en fonctionnement de la langue par un acte individuel d'utilisation.¹¹

El contingut del terme discurs queda fixat de la manera següent:

La phrase, création indéfinie, variété sans limite, est la vie même du langage en action. Nous concluons qu'avec la phrase on quitte le domaine de la langue comme système de signes, et l'on entre dans un autre univers, celui de la langue comme instrument de communication, dont l'expression est le discours.¹²

L'enunciació, en conseqüència, és un acte, l'acte d'utilització de la llengua per part de l'emissor, l'acte de convertir les frases en discurs i d'integrar-s'hi i mostrar-s'hi a través d'elements de connexió anomenats per Benveniste «marques énonciatives» o «embrayeurs» i per Jakobson, «shifters».¹³ En la mateixa línia trobem Todorov, per al qual l'enunciació és també l'acte individual d'utilització de la llengua, mentre que l'enunciat és el resultat d'aquest acte.

Les nocions establertes per Benveniste i d'altres (el concepte de modalització és de Weinreich)¹⁴ i aprofundides i aplicades als textos per

11. Vegeu E. Benveniste (1970), «L'appareil formel de l'énonciation», *Langages*, 17. Trad. castellana a Siglo XXI, 1971.

12. Vegeu E. Benveniste (1962), «Les niveaux de l'analyse linguistique», *Langages*, 5. Trad. castellana a Siglo XXI, 1971.

13. Sobre la noció d'«embrayeurs», vegeu L. Guespin (1976), «Les embrayeurs en discours», *Langages*, 41, i D. Maingenu (1981), *Approche de l'énonciation en linguistique française*, París, Hachette.

14. U. Weinreich (1963), «On the semantic structure of language», a J. Greenberg, MIT, i (1966) «Explorations in semantic theory», *Current trends in linguistics*, vol. III.

Courdesse (1971)¹⁵ com són les de distància, modalització, tensió, transparència, han estat fonamentals per a l'anàlisi de textos en el marc de la teoria de l'enunciació.¹⁶ Aquesta teoria¹⁷ ha representat un pas important en la història de l'AD, perquè ha significat la reintroducció del subjecte parlant en el text, reintroducció palesada per una sèrie de marques enunciatives que determinen la seva posició, com mostrarem a continuació.

Les frases de (4), malgrat que només presenten un element diferent —el verb modal—, són profundament distintes i mostren com és de diferent l'actitud del subjecte respecte als fets que enuncia:

(4) a. Vol venir al teatre	}	encara que no el deixin
b. Sol venir al teatre		
c. Ha de venir al teatre		

La mateixa diferència, però deguda a altres variables, la podem veure a les frases de (5):

- (5) a. Vindràs al cinema?
 b. Vindràs al cinema! T'ho mano!
 c. Quina il·lusió! Vindràs al cinema!

i també a les de (6):

- (6) a. Desitjo que us en sortiu
 b. Dubto que us en sortiu
 c. Lamento que us en sortiu
 d. M'alegraré que us en sortiu

15. L. Courdesse (1971), «Blum et Thorez en mai 1936, analyses d'énoncés», *Langue française*, 9.

16. Els conceptes que explota Courdesse en la seva anàlisi són els de: distància: relació entre l'emissor i el text; modalització: manera com l'emissor és al text i el construeix; tensió: relació entre emissor/receptor i destinatari; transparència: marques del receptor (i del destinatari) en el text.

17. Mainguenu (1976) presenta la teoria de l'enunciació com encara no feta: «Étant donné que nous ne disposons pas d'une théorie de l'énonciation et encore moins d'une théorie de l'énonciation comme composante d'une théorie du discours, notre visée sera surtout une sorte de rapide panorama de quelques points significatifs autour desquels tourne la réflexion sur l'énonciation». D. Mainguenu (1976), *Introduction aux méthodes de l'analyse du discours*, Paris, Hachette.

En aquestes oracions l'ús de verbs com *desitjar*, *dubtar*, *lamentar* o *alegrar-se* denota diferents actituds del subjecte enunciatiu (jo) davant del contingut de la subordinada.

Qüestions com aquestes estan relacionades amb les teories d'Austin i Searle (sobre els performatius i els actes de llenguatge) i amb les pressuposicions.¹⁸ Així doncs, l'ús dels verbs de les frases de (6) pressuposa actituds diferents davant del fet que «vosaltres pugueu sortir-vos-en».

L'ordre dels elements de la frase (7), l'ús d'adverbis (8), els pronoms i deíctics a (9), etc., són alguns elements més que donen raó de la presència del *jo enunciatiu* en el discurs:

- (7) a. A la plaça de Sarrià cada diumenge fan un mercat d'art
 b. Cada diumenge a la plaça de Sarrià fan un mercat d'art
 c. Cada diumenge fan un mercat d'art a la plaça de Sarrià
 d. A la plaça de Sarrià fan un mercat d'art cada diumenge
- (8) a. Desgraciadament no hi haurà entrades
 b. Sortosament no hi haurà entrades
 c. Probablement no hi haurà entrades
 d. Segurament no hi haurà entrades
- (9) a. No seré *jo*, serà *ella* qui t'ho dirà
 b. *Aquí*, i no *allí*, serà la gresca

És evident que les marques enunciatives evidencien la presència dels usuaris en el text, però també és cert que no poden donar raó del significat del text més enllà del marc de la lingüística, ni del seu valor ideològic i cultural. En el fons, les teories de l'enunciació no representen altra cosa que un canvi de positivisme, perquè continuen partint de la noció de subjecte cartesià i psicològic, i no introdueixen ni el subjecte ideològic ni el subjecte en sentit psicoanalític.

Aquesta perspectiva, però, permet de construir una tipologia discursiva basada en elements lingüístics. És el que fa Dubois quan distingeix entre discurs polèmic i discurs didàctic:¹⁹

18. Vegeu principalment Austin (1962), Searle (1969) i Ducrot (1972 i 1980).

19. Vegeu Dubois (1969) ja citat a la n. 7.

Il y a des discours polémiques, séquence d'assertions affrontées à une autre série d'assertions, implicitement reconnues chez des «adversaires». Ils ont pour objectif de *persuader*, c'est à dire de conduire les auditeurs (ou lecteurs) à s'identifier au sujet d'énonciation qui est l'auteur du discours: le discours polémique est ainsi construit sur des assertions opposées, négation de l'énoncé de l'autre; comme incitation à l'action, il comporte aussi un nombre important de performatifs.

Les discours didactiques (...) sont un ensemble d'assertions présentées comme objectivement «vrais». Le sujet d'énonciation s'efface alors afin de permettre au lecteur de s'identifier avec lui; il ne s'agit plus de persuader, mais de donner cette persuasion comme faite (...).

La lingüística pròpiament dita també ha permès de desenrotllar una teoria del discurs diferent basada en la noció de Harris i emmarcada en l'anàlisi estrictament gramatical d'una llengua. En aquest sentit, el discurs és simplement la unitat més llarga que la frase, a la qual cal referir-se per descriure determinats fenòmens impossibles d'explicar en el marc oracional. Una mostra en serien els elements subratllats de les frases de (10):

- (10) a. *Ho aconseguirà?*
 b. *Aquell dia precisament va venir*
 c. *No érem nosaltres sinó elles qui tenien les claus*
 d. *L'insultaven a dojo només sortir de casa seva*

La dialèctica pregunta/resposta és un cas semblant a l'anterior. No en podem donar raó si no sortim de les fronteres de l'oració, ja que un diàleg és un joc intricat de relacions que ultrapassen l'oració, relacions complexes que queden lingüísticament reflectides en les nocions de pregunta/resposta adequada, coherència textual, lligams transfàsics, etc. Tots aquests fenòmens són recollits per l'anomenada gramàtica del discurs,²⁰ la qual de vegades inclou també aspectes relacionats amb l'argumentació i els recursos retòrics i d'altres qüestions que fan referència a la narrativitat i l'estructura dels textos com a relat.²¹

20. Per al discurs, fonamentalment des d'aquesta perspectiva, podeu veure G. Rigau (1981), *Gramàtica del discurs*, Bellaterra, Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.

21. Vegeu per exemple R. Barthes (1966), «Introduction à l'analyse structurale

Cal que esmentem també, encara que només sigui de passada, l'aportació dels semiòlegs a l'AD, els quals han combatut la desestructuració dels textos i han donat eines d'anàlisi basades essencialment en la lectura entre línies. La seva diana preferida han estat els mètodes d'anàlisi lexicomètrica i els partidaris de la constitució d'un conjunt sintàctic a partir de Harris o seguint l'anàlisi automàtica de textos, corpus que des de la seva perspectiva malmeta el text i el simplificava arbitràriament.

Així podem afirmar que al si de la lingüística s'han perfilat dues vies distintes que tracten del discurs, del discurs entès de dues maneres també distintes: com a unitat comunicacional, en la qual intervenen elements lingüístics i no lingüístics, i com a unitat estrictament lingüística i de longitud superior a la frase.

4. LA SOCIOLINGÜÍSTICA S'OCUPA DEL DISCURS

Crec que la citació extreta de P. Achard (1978) mostra prou clarament la consideració de l'anàlisi del discurs per part de la sociolingüística moderna:²²

Ma conception de l'Analyse de Discours comme approche sociolinguistique conduit à une position plus radicalement sociale: dans la pratique sociale discursive, cette contrainte que constitue un état de langue déjà là, sous formes de pratiques antérieures régularisées et de répartition de places, rôles et registres déjà établis, constitue une condition de production externe à tout sujet, directement partagée socialement et qui pourtant échappe tant à la répartition statistique qu'à la subjectivité individuelle. Cette régularité n'est pas purement langagière car elle reste sous le contrôle externe de critères d'adéquation et cependant il ne s'agit pas d'un simple refet de structures socio-économiques qui

des récits», *Communications*, 8; C. Brémond (1973), *Logique du récit*, París, Seuil; W. Propp (1970), *Morphologie du conte*, París, Seuil, i trad. castellana a l'editorial Fundamentos, 1972; T. Todorov (1969), *Grammaire du Décameron*, La Haia, Mouton.

22. P. Achard (1978), «Une partie intégrante de la Sociolinguistique: l'analyse du discours», *Langage et société*, 6, París, Maison des Sciences de l'Homme.

auraient une dynamique indépendante: la médiation par le langage reste indispensable avec les contraintes de régularisation qu'elle impose.

La noció de discurs, doncs, ocupa un lloc clau en la sociolingüística actual,²³ disciplina que se situa en una posició clara respecte a la lingüística i al seu propi objecte d'estudi, com observem a Achard (1978):

L'adoption d'une perspective sociolinguistique est étroitement liée à la constitution de l'autonomie des sciences sociales et humaines par rapport au champ déterminé par les sciences dites exactes. Pour que cette nouvelle perspective soit pleinement fructueuse, nous devons prendre notre parti des différences que cela implique. L'activité du linguiste ou du sociologue est une activité discursive et comme telle ne peut prétendre à la même hétérogénéité que celle que les scientifiques «purs» constituent dès le départ. Nous ne pouvons faire l'économie de définir socialement la place à partir de laquelle nous écrivons: aussi précises et sophistiquées soient les techniques que nous développerons, elles ne peuvent que constituer un discours argumentatif soumis à un point de vue que nous ne maîtrisons pas mais que nous ne pouvons ignorer. Peut-être serait-il plus clair de renoncer à la prétention scientifique si celle-ci vise une universalité du discours. Cela ne diminuerait pas, au contraire, la possibilité qui nous est ouverte de produire effectivement des connaissances, même si celles-ci sont contradictoires entre elles. Il est sans doute indispensable de prendre notre parti d'une diversité qui ne relève pas de l'éclectisme, mais du fait que notre activité est d'emblée politique (au sens large).

Hi ha una sèrie d'acords bàsics (no explícits) entre els analistes de discurs que parteixen de la sociolingüística:

(a) Les pràctiques lingüístiques són pràctiques socials.

23. El discurs és el motiu bàsic del llibre d'Aracil (1983), *Dir la realitat*, Barcelona, Edicions dels Països Catalans. J. B. Marcellesi ha estat un dels primers sociolingüistes interessats pel discurs. Vegeu per exemple «Le vocabulaire du Congrès de Tours», *Cahiers de lexicologie*, 15 (1969); «Éléments pour une analyse contrastive du discours politique», *Langages*, 23 (1971); «Analyse du discours à entrée lexicale», *Langages*, 41 (1976).

(b) El llenguatge és un dels elements (i només un) que satisfà les necessitats comunicatives.

(c) La producció lingüística d'un individu pot i ha de ser caracteritzada en funció del grup social en què se situa.

(d) Un individu no es mou únicament en un grup social, sinó en diferents grups en funció de diverses variables.

(e) El discurs és un acte comunicatiu i, per tant, relacional.

(f) Tot discurs es presenta a través d'una determinada materialitat.

(g) En un discurs, enunciat i enunciació formen un tot que el lingüista divideix per raons metodològiques.

(h) Les característiques i condicions contextuals, temporals, lingüístiques, socials, etc., fan d'una materialitat autònoma un fet de llengua, «una concurrència significativa».

La sociolingüística actual ha mostrat que hi ha un buit epistemològic entre la descripció lingüística d'una banda i de l'altra la descripció sociològica. Una sociolingüística entestada només a presentar les relacions d'homologia entre estructures lingüístiques i estructures socials no condueix sinó al mateix buit. Una sociolingüística preocupada per les relacions d'articulació entre l'una i l'altra és capaç de muntar els principis epistemològics d'una nova disciplina que constitueixi un objecte descriuible per procediments lingüístics, però integrat en una teoria general de les societats. Crec que aquest és també el sentit de les paraules d'Aracil (1983):

Per alguna raó, molts suposen que la qüestió de les desigualtats sociolingüístiques és justament el focus de la sociolingüística actual. Sovint, però, alguns es limiten a suposar allò mateix que caldria descobrir.

I continua en nota a peu de pàgina:

Evidentment la diferenciació lingüística mateixa no és pas la qüestió. La qüestió és la distribució social dels avantatges i desavantatges. Cal, doncs, indagar les connexions entre (a) les diferències lingüístiques i (b) les distincions, distàncies i desigualtats socials (...). Francament, no estic gens segur que la sociolingüística actual es mostrarà a l'altura de cap exigència (...). Sembla prou raonable de dir

que, mentre que la tendència general serà micro- (i, en definitiva, anti-sociològica), la recerca no produirà res en aquells nivells més «alts» que reclamen un enfocament qualitativament distint —i una orientació teòrica ben definida i coordinada en primer lloc.

El que hi ha al darrera de l'últim paràgraf de la citació d'Aracil és una crida a l'elaboració d'una disciplina rigorosa, d'uns principis epistemològics que permetin d'analitzar amb coherència i sense ambigüitats el funcionament de la llengua en els grups socials i dels grups socials en la llengua.

5. EL DISCURS I LES IDEOLOGIES

Foucault, des de fora de la lingüística, fa una aportació interessant a l'AD en el sentit de proposar no centrar-se en la descripció de la realitat, sinó en l'estudi de les condicions que fan possibles els discursos, en l'anàlisi del perquè es produeixen uns determinats tipus de discursos i no d'altres en unes circumstàncies específiques. Per a Foucault un discurs és el conjunt d'enunciats que surt d'una mateixa formació discursiva.²⁴ En conseqüència, el discurs és considerat una pràctica, un acte, en el conjunt de pràctiques discursives (lingüístiques) i no discursives dels individus. L'anàlisi de les relacions entre pràctiques discursives i no discursives i dels principis que regeixen el discurs (ocultació, discontinuïtat, especificitat i exterioritat) són objecte de l'AD.

La noció foucaultiana de formació discursiva és recollida per Pêcheux, juntament amb les de formació social, formació ideològica i condicions de producció, i desenrotllada en el marc de la teoria marxista.²⁵ Un dels suports del concepte de formació discursiva és d'Althusser (1970),²⁶ el

24. Vegeu M. Foucault (1969), *L'Archéologie du savoir*, París, NRF (hi ha trad. castellana a Siglo XXI, 1970) i (1971), *L'ordre du discours*, París, Gallimard (hi ha trad. catalana a Laia, 1982).

25. Fonamentalment, M. Pêcheux (1975), *Les vérités de la Palice*, París, Maspero. També, M. Pêcheux i Fuchs (1975), «Mises au point et perspectives à propos de l'analyse automatique du discours», *Langages*, 37, París, Didier-Larousse.

26. L. Althusser (1970), «Idéologies et appareils idéologiques de l'État», *La Pensée*, 151.

qual obre la qüestió sobre si i en quina mesura la categoria subjecte és constitutiva de la ideologia. En la mateixa línia es mou Pêcheux, per qui en un moment determinat de la història una societat es caracteritza per un mode de producció dominant i per un sistema específic de relacions entre les classes que la integren. Aquestes relacions són expressades per la jerarquia de les pràctiques que aquest mode de producció necessita i pels aparells a través dels quals es realitzen aquestes pràctiques. A aquestes relacions corresponen posicions polítiques o ideològiques que s'organitzen com a formacions (o grups) i que mantenen entre elles relacions d'enfrontament, aliança, dominació, etc. Una formació ideològica s'entén com un element susceptible d'intervenir com una força confrontada a d'altres en la conjuntura ideològica característica d'una formació social en un moment donat. Cada formació ideològica és un feix d'actituds, creences i representacions que no són «ni individuals ni universals», però que es relacionen amb posicions de classe en conflicte. Un dels components de les formacions ideològiques són les formacions discursives. En l'interior d'una mateixa formació ideològica poden conviure diverses formacions discursives, relacionades, que determinen allò que pot ser dit i allò que ha de ser dit,²⁷ sigui quina sigui la seva materialitat formal.

El concepte de formació discursiva és entès com un procés de manifestació lingüística lligada i produïda en virtut de les seves condicions de producció al si d'una formació ideològica.

De la presentació d'aquests tres conceptes (formació social, formació ideològica i formació discursiva) podem extreure'n diversos elements:

1. Les ideologies són forces socials.
2. Els discursos no són les ideologies.

27. Crec que és un element molt important la noció mateixa d'«allò que pot ser dit» i «allò que ha de ser dit», per entendre absències i presències d'expressions en determinades situacions discursives. Una mena d'acord tàcit previ determina les regles del joc discursiu i dels «actants» que hi volen prendre part. Transgredir les regles suposa establir un altre joc discursiu que, al seu torn, es mou per unes altres regles específiques i determina també «allò que pot ser dit» i «allò que ha de ser dit». Són els acords bàsics que constitueixen els «pre-construïts».

3. Les formacions discursives són un element més dins de les formacions ideològiques.
4. Les formacions ideològiques determinen les formacions discursives i la seva significació.
5. L'anàlisi de les formacions discursives exigeix l'estudi de les seves condicions de producció i de les regles del joc discursiu. No es diu qualsevol cosa a qualsevol ni de qualsevol manera.
6. Les formacions discursives es donen en la realitat social i es relacionen amb posicions determinades.
7. Analitzar una formació discursiva reclama analitzar les proposicions a les quals donen suport les expressions sintàctiques.²⁸
8. Les relacions entre formacions socials, formacions ideològiques i formacions discursives no són pas ni unívocues ni isomòrfiques.

En plantejar-nos la relació entre la noció d'ideologia i la de discurs topem amb dues vies d'explotació no necessàriament incompatibles. La primera, que centra la ideologia en les marques que es detecten explícitament en el discurs a través de judicis explícits, modalitzacions, selecció d'unitats, combinació, etc. En aquest cas l'AD es basa fonamentalment en l'anàlisi del text, d'allò efectivament dit. La segona via suggereix que darrera d'allò dit hi ha sempre un «no-dit», el terreny de les posicions prèvies, de les creences amagades, dels estereotips, etc., els quals configuren les pressuposicions i els implícits dels textos. Aquest és el terreny d'allò que els analistes del discurs francesos anomenen «inaserté» i «préconstruit» i que reflecteix en definitiva la imatge que té del món l'individu productor d'un discurs. El «pre-construït» suposa un discurs previ en forma de representació, discurs que normalment passa per acceptat quan parlem amb un altre, és com una base sobre la qual s'estableix un consens.

Així, des d'aquesta opció, en un discurs sempre hi haurà un «construït» (explícitament discursivament) i un «pre-construït» (representat). El

28. Vegeu M. Pêcheux (1969), *Analyse automatique du discours*, París, Dunod. Hi ha trad. castellana a Gredos, 1978. Hi ha altres mètodes d'entrada no oracional sinó lèxica com per exemple la lexicometria. Vegeu-ne una aplicació a Geffroy, Lafon, Muc i Tournier, *Des tracts en mai 1968, mesures de vocabulaire et de contenu*, París, A. Colin, 1975. Per a una aplicació més nova, Bergounioux, Launay, Mouriaux, Sueur i Tournier (1982), *La parole syndicale*, París, PUF.

coneixement del «pre-construït» serà condició bàsica per a la interpretació completa del «construït».²⁹

Observem casos com els de (11):

- (11) a. Malauradament encara es produeixen situacions de discriminació
 b. En efecte, el poble català malda per recuperar senyals que l'identifiquen inequívocament

A (11. a) el consens s'estableix sobre la base que els actants d'un acte discursiu comparteixen el *malauradament* i, així, l'interlocutor fins i tot serà corrent que pregunti:

quines situacions es produeixen?
 encara se'n produeixen?
 aquí també se'n produeixen?
 per què se'n produeixen?
 com es produeixen?

Però serà estrany que faci una pregunta com:

i per què malauradament?

El mateix passa a (11. b), mentre que preguntes com les de (13) seran corrents, les de (14) són altament estranyes.³⁰

- (12) quin poble català?
 però, té senyals que l'identifiquen?
 per què, poble?

29. El pre-construït inclou totes les pressuposicions d'una frase.

30. Les preguntes que no es poden fer són les que titllem «d'im-pertinents» perquè efectivament trenquen el joc discursiu. Seria el cas de:

- A. La política científica de l'organisme X...
 B. Ah!, però fan ciència?
 De debò que tenen una política científica?
 Si l'organisme X és un fantasma...

- (13) i com ho fa?
 i d'on les extreu?
 i reix d'aquest intent?

En resum, dins d'allò que simplificadament s'ha denominat teoria de les ideologies, impulsada per Foucault i desenrotllada i ampliada per Pêcheux,³¹ el discurs és considerat com una pràctica ideològica, la qual cosa no duu a determinar que a cada formació ideològica li correspongui una i només una formació discursiva materialitzada en una mena de discurs. Les formacions discursives són molt inestables, inestabilitat manifestada en la sèrie de discontinuïtats, procediments i contradiccions que trobem en els discursos. Tota formació discursiva «tanca» un espai de manera canviant i inestable en funció de les condicions de la lluita ideològica i en definitiva del sistema intricat de relacions entre els individus.

6. L'ANÀLISI DEL DISCURS I LA PRAGMÀTICA

Potser que comencem per aclarir què entenem per pragmàtica i quin lloc creiem que ocupa en el joc lingüístic a fi de determinar què és interessant per a l'AD.

Com hem dit a 1, la lingüística no pot donar raó de la realitat complexa del llenguatge i sí en canvi que pot explicar-ne moltes facetes. És obvi que tota matèria que es vanti de ser científica ha de passar per una selecció dels elements de què tracta i en últim terme pel tancament del seu terreny de joc. Dels elements variants, una matèria basada en un model rigorós que funciona amb regles de predicció no podrà evidentment donar-ne raó. Les frases, doncs, seran explicades per les regles de la gramàtica (regles fonològiques, semàntiques i sintàctiques), seran descrites a partir d'un model que consti d'instruccions i d'elements. I així el model serà teòricament coherent. Dels factors, però, que relacionen la lingüística i el món exterior no en pot pas donar compte, perquè cada un dels fets és un element variant en funció de les «circums-

31. És recomanable l'obra de R. Robin (1973) per seguir el desenrotllament dels diversos mètodes en AD. R. Robin (1973), *Histoire et linguistique*, París, A. Colin. També és aclaridora l'obra citada de D. Mainguenu (1976) com a síntesi de les diverses metodologies en AD.

- (18) a. Vés a comprar fil per cosir-te els pantalons
 b. Els pantalons són cosits
 c. El fil ja l'he comprat
 d. Els pantalons són descosits
 e. No tenim fil per cosir els pantalons

En les relacions semàntiques entre una oració i les que pressuposa intervén la noció d'absurd.

Vegem-ne un cas:

- (19) a. La Maria vindrà a veure't
 b. Hi ha algú que es diu Maria

Si (19. a) és veritable, (19. b) també ho serà, però si (19. b) és falsa, (19. a) és absurda, o «invàlida», en termes de Leech (1974 [1977]).

Són molts els elements introduïts per la pragmàtica que, al costat dels que acabem d'esmentar, són interessants per a l'AD. Aquest és el cas dels conceptes d'expectativa i implicació, de discurs implícit, d'interferència, de discurs directe i indirecte, etc.³⁶

Altres nocions ultrapassen el marc de la pragmàtica i haurien de ser desenrotllades per una teoria de les ideologies a fi d'evitar l'ambigüïtat del concepte «condicions de producció». És el cas dels conceptes establerts per Marcellesi (1970) de simulació, convivència i disfressament.³⁷ És evident que els individus que participen de la comunicació no s'informen en tot moment, i menys encara s'informen de fets veritables, sinó que s'amaguen informacions o es fan trames i es menteixen i a més parteixen d'unes informacions compartides i d'unes pressuposicions. De tots aquests aspectes i del joc implicat, n'hauria de donar raó una teoria del discurs.

36. Rigau (1981) presenta alguns dels temes de la pragmàtica d'interès per a l'AD. També són útils en aquest sentit: B. Grunig (1981), «Plusieurs pragmatiques», a *DRLAV*, 25, o Recanati (1979), «Le développement de la pragmatique», *Langue Française*, 42.

37. Marcellesi (1970), «Problèmes de sociolinguistique: le Congrès de Tours», *La Pensée* (octubre).

8. UNA DISCIPLINA ANOMENADA ANÀLISI DEL DISCURS

Hi ha una sèrie de punts en els quals tots els analistes del discurs entès com a pràctica manifestada a través d'un text estan d'acord:

1. L'AD ha de tancar un espai discursiu i ha de poder-se constituir mitjançant un corpus.

2. L'AD suposa la possibilitat de detectar elements lingüístics que donin raó de les relacions inherents al text.

3. En tot discurs concebut com a pràctica es produeix una relació de lingüística/extralingüística que ha de ser detectada a partir de l'anàlisi de qui parla, amb qui, a qui s'adreça en últim terme, a través de quins elements materials es manifesta (materialitats discursives), què diu (el contingut), què no pot dir, com ho diu, com no ho pot dir, quines forces intervien, quines estratègies empra, etc.

4. El context del discurs no és l'acompanyant del text sinó que en forma part i, per tant, determina, d'una banda, la seva significació i, de l'altra, allò que pot ser dit o que ha de ser dit i de quines maneres.³⁸

A partir d'aquests principis cada vegada són més nombrosos els analistes del discurs que reclamen l'elaboració d'una teoria específica que, a mig camí de la lingüística i de la sociologia, de la lingüística i de la història, de la lingüística i de la teoria de les ideologies, etc., ompli un buit epistemològic important per acostar-se a l'explicació de la realitat. Aquesta disciplina hauria de seguir rigorosament, segons Courtine (1962), alguns principis:

1. El discurs hauria de ser pensat com un objecte específic i, per tant, no reductible ni a l'anàlisi lingüística, ni a l'anàlisi de les ideologies, ni a l'anàlisi sociològica.

2. El discurs no hauria de deslligar-se de la seva materialitat.

38. L'espai en què aquests elements es produeixen és l'anomenat «interdiscurs». Vegeu Courtine (1981), «Quelques problèmes théoriques et méthodologiques en analyse du discours, à propos du discours communiste adressé aux chrétiens», *Langages*, 62, París, Larousse i J. Courtine i J. Marandin (1981), «Quel objet pour l'analyse du discours?», *Matérialités discursives*, Lille, Presses Universitaires.

3. L'anàlisi del discurs hauria de produir proposicions teòriques que portessin cap a procediments metodològics.

4. El seu punt de partida hauria de ser explícit i, per tant, hauria de definir sense ambigüitats nocions com «condicions de producció», «formació discursiva», «materialitat discursiva», etc.

5. L'anàlisi del discurs hauria d'aclarir els procediments de constitució d'un corpus i les condicions que ha de complir.

La realitat actual de l'AD, però, encara és lluny d'aquests objectius.³⁹ La citació extreta de Maingueneau (1976) és ben explícita, l'AD sembla no haver trobat encara un camí prou clar:

L'analyse du discours est rejetée vers deux extrêmes: d'une part il y a ceux qui cherchent à élargir le cadre de la linguistique pour lui permettre d'intégrer ce qui relève pour le moment de l'analyse du discours, d'autre part il y a ceux qui, sans revenir à la dichotomie linguistique/extralinguistique devenue trop suspecte, renverraient aux calendes grecques la constitution d'une théorie du discours. Nous ne dirons pas que la vérité est entre les deux, mais avec M. Pêcheux que «si la linguistique est sollicitée sur tels ou tels points extérieurs à son domaine, c'est parce que, à l'intérieur même de son domaine, la linguistique rencontre d'une certaine façon ces questions, sous la forme de questions la concernant», ce qui ne signifie pas que ce soit à elle seule d'y répondre.

Malgrat tot, però, l'AD és un projecte de futur.

39. De fet sembla que ha passat l'eufòria obsessiva de les publicacions sobre el discurs, cosa que cal agrair. A més a més, el moment actual és de reflexió crítica del que s'ha fet fins ara en l'AD. L'obra citada de Pêcheux (1975) ja n'és una mostra inicial.